

Јовица Аћин

АНОНИМНИ ПРИПОВЕДАЧ И ЊЕГОВ ЧИТАЛАЦ

У хиљаду другој ноћи

Емил Запапа је несвршени студент италијанског језика и страсни читалац. По подне, пошто је појео само залогај или два хлеба са зимским краставцем који се не љушти, свалио се у постељу и задремао. Дан је прошао и пала је ноћ.

Трже се из дремежа, може бити раније него што је желео. Разбудила га је реченица која му је пробијала мозак и стално се враћала. *Свети се њрејшвара у миџ о свеџу*. Можда сви који причају томе доприносе. Одмахну главом неколико пута, као да би да се отресе глупих помисли. Не устајући, машио се, са сточића, скорашњег италијанског издања *Прича из хиљаду и једне ноћи* на библијском папиру. Прстом је прешао преко наслова, *Le Mille e una notte*, као да ће му он рећи ствари које не зна о свету који се промеће у пусти мит. Простим додиром, из наслова ће се мит о свету, кроз прст, преточити у њега. Биће му разјашњено како то да свет више не постоји, његов свет, и да постоји само прича о њему. Биће му и јаснија могућност да ни њега самог нема и да је он једино још нечија прича. У предговорној студији наишао је на део који је говорио о путнику Хани Дијабу, из Алепа у Сирији. Тај се напутовао. Оставио је за собом и путопис *Од Алеја го Париза*, нађен у Ватиканској библиотеци. Путеви рукописа које писац није објавио за живота увек су опчињавали Емила. Стварали су ореол око рукописа који лута светом после пишчеве смрти. То лутање, често драматично, није мање занимљиво, понекад је и занимљивије од садржаја самог рукописа.

За Емила је *Хиљаду и једна ноћ* била ремек-дело усмене књижевности. А сад га је појава Дијаба узнемирила. Да ли је Хана Дијаб био варалица или обдарени приповедач? Можда је био и једно и друго.

Збирка арапских прича, чија настајања сежу од друге половине осмог века, има за кичму досетљиво настојање Шехерезаде да свога мужа, краља Шахријара, одврати од убијања младих девојака по краљевству. За тај циљ је изабрала причање које се никад не завршава и којим заводи крволочног краља дотле да он заборавља на убијање. Збирка је сплет прича о љубавима, преварама, натприродним и историјским догађајима, о јуначким путовањима у стране земље и баснословним животињама. Сама збирка, за коју се претпоставља да је најпре била на персијском и тек потом преведена на арапски, није била одједном завршено дело. Током векова доживљавало је многе преображаје, додавале су се нове приче, саме приче су почеле да се узајамно умрежавају. Путем записивања и превода растао је и њен утицај на људе и дух широм света. Могло би се рећи да су и сами њени преводиоци непосредно учествовали у обликовању збирке. Међусобно су се утркивали ко ће не само боље да преведе него и да открије више прича. Емилу је најзанимљивији међу њима био неустрашиви енглески истраживач Ричард Френсис Бертон, који

се због потраге за до тада непознатим причама из *Хиљаду и једне ноћи* упустио и сам у авантуру. Прерушио се у муслиманског ходочасника да би, половином деветнаестог века, доспео у света места, Меку и Медину, које су биле забрањене за невернике према исламу. А онда је ту искрснуо ветропир по имену Хана Дијаб. Њега је врбовао француски преводилац Антоан Галан. Дијаб је, почетком осамнаестог века, пропутовао многе земље, полазећи из Сирије, и посетио многе градове о којима је оставио записе. Пошто се нашетао по Египту и Тунису, Кипру и Турској, из Триполија је допловио, побегавши од гусара, до Ливорна и Ђенове, одакле се запутио у Марсеј у којем ће, уз Екс и Авињон, провести прилично времена, па научити, уз многе које је већ знао, и провансалски и француски језик. Најзад долази и у Париз.

Захваљујући Дијабовој *Књизи путовања*, састављеној педесет година доцније, видимо га једног октобарског јутра 1708. године ни мање ни више него у Версају где га је примио краљ Луј XIV. Дијаб је био пратилац постаријег Пола Ликаса који се управо вратио са своје мисије по Отоманском царству. Тамо је за краљевску колекцију прикупао свакојаке драгоцености, од ретких новчића до алем-камења. Сад је на поклон донео краљу кавез са паром необичних створења. „Ово су”, рекао је са поносом, „минијатурни кенгури.” Ти кенгури заиста нису већи од мишева. Личили су доиста на кенгурчиће. Дугачак реп, веома кратке предње ноге, веома дуге задње, длака у боји меда за боље прерушавање на пустињском песку. Открио их је, упркос томе што их је веома тешко уловити, у Горњем Египту. То је слагао, дизао им је цену, јер је те кенгурске мишеве као чуда природе купио од неког Француза у Тунису. Шта зна краљ? Лако га је преварити. Али краљ се није дао, хтео је више да сазна о поклону, па је приупитао како се ти невероватни мишеви називају. Ликас се нашао у невољи, почео је да муца, и најзад се окренуо свом младом пратиоцу, Хани Дијабу. Дијаб је одговорио да се у земљи у којој су пигмејски кенгури нађени, они називају *жарбу*. То а из речи, коју је Дијаб смислио и која ће као таква, мала лаж, ући у француски лексикон, ваља изговорити као дубоки грлени самогласник. Емил је покушао гласно да изговори *жарбу*. За пријем код краља, да би изгледао што веродостојније, Дијаб је наговорен да буде одевен у своју завичајну ношњу. Он је, по свему, медитерански лик. У његовом духу се све меша. Његов дух брзо све усваја и свему се прилагођава. Попут његовог духа, било је и оно што је оденуо за појаву код краља. Турбан, шалваре, криви нож. Турбан је заправо био египатски. Панталоне, скројене у Лондону од шпанске вуне, произведене у француском Лангдоку, а марсејски трговци их извезли у Алепо. Криви нож из Смирне.

Требало је од нечег живети. Хана Дијаб је био радан младић. Пријем код краља му је омогућио да упозна многе Французе. Нарочито је дубок утисак оставио на француске даме. Међу новим познаницима био је и Антоан Галан, арабиста, предан превођењу *Хиљаду и једне ноћи*. Одмах је унајмио Дијаба да му помаже у преводилачком послу. Тако је Дијаб, седам месеци после Версаја, почео да прича приче Галану. Овај је записивао, донекле мењао у смислу да више одговарају очекивањима француских читалаца. Оријентална прича мора да буде оријентална, онако како се то у Западној Европи већ замишља. Међу Дијабовим причама биле су и две које до тада нису припадале оригиналној верзији збирке. Приче о пустоловинама Аладина

и Алибабе. Одједном је тако оригинал тих прича постао француски текст. Дијаб их је испричао на француском. Напросто их је сам измислио. Галан је целу ствар избегавао да шири около и Дијаба је у свом преводилачком дневнику прећутао или једва споменуо. Дуго је трајало да се та преводилачка тајна разоткрије. Тек проналазак Дијабовог рукописа, пре неку годину, у Ватикану, омогућило је да тајна изиђе на видело. Тако нешто Емилу не би пало на памет. Да записује нечије приче, а онда прећути њиховог приповедача, који тако зарађује свој хлеб свагдашњи, превазилазило је границе његове маште.

А не зна он још нешто. Ето, са друге стране, нема појма о Алепу, где се, пролазећи Азијом и Месопотамијом, завршавао чувени пут свиле из Кине. Алепо је, својевремено, столећима највећи град сиријског региона и трећи град по величини у Отоманском царству, после Константинопоља и Каира. Тек са Суецким каналом свилени значај Алепа почео је да опада. Али и даље је наставио да буде незаобилазно извориште гвожђа и бакра. У Шехерезадиним послужењима у *Хиљаду и једној ноћи*, најнеодољивије средњовековне посласице, кајсије, бадеми, маслине, нар, пистаћи, стизали су управо из Алепа. За Алепо је Емил начуо тек ономад. Било је то кад је Алепо у познатој недавној борби већим делом до темеља уништен. Битка за Алепо, у сиријском грађанском рату, трајала је четири године доскора, од 2012. до 2016. Лако је могао да замисли, да је о Алепу више знао, каква је непоправљива историјска штета у том ратном окршају била почињена. С лица земље је збрисано драгоцено место вишенационалног културног стицаја. Убијено је више од тридесет хиљада људи. С почетка осамнаестог века, кућа Хане Дијаба, кога је Емил управо открио као највећег анонимног приповедача, више не постоји. Срећна је околност да је његова књига путовања, после пишчеве смрти сачувана у породици, некако доспела у руке тамошњег бискупа. После бискупове смрти, његова библиотека ће, као што је и данас обичај с таквим библиотекама католичких свештеника, бити пренета у Ватикан.

Емил се, иначе, слабо носи с онима који га обмањују. Није никад научио да препозна лажљивце. Нагађа, али никад не може да буде сигуран да је у праву да га залуђују. Због тога испашта. У њему се гомила горчина, али је немоћан да се заштити. Вероватно и не жели да се брани. Пристаје, јер страхује да ће с одбијањем све изгубити и онда се, на крају, и сам претворити у велику лаж. Њему је, дабоме, скоро одмах пало на ум да би и он сам могао бити повампирени Хана Дијаб, неки далеки потомак приповедача из Алепа. Питао се како може да зна да ли су његове приче истините. Није ли и он само досетљива варалица? Како год да га бациш, он се дочека на ноге. Чак и да јесте варалица, морао је Емил себи да призна, његове приче увек садрже неке скривене истине, које исплаћују и преплаћују све могућне лажи у причама. Утолико више што он у животу није смислио или написао ни једну причу. Можда је то опет знак да пристаје. Ако и јесте, њему је свеједно. Да ли се Хани Дијабу могу приговорити приче о Аладину и чаробној светиљци или о Алибаби и четрдесет пљачкаша? По тим причама се цела збирка препознаје; оне су и најбоље у књизи, оне се препричавају, по њима се снимају филмови. Те приче које се дугују Дијабу несумњиво су неморалније и с више насиља од осталих из *Хиљаду и једне ноћи*. Али такав је био Дијаб, мада Емил баш и не зна много о Дијабовој

прошлости. У ствари, помислио је, он не зна ништа. Онај ко зна, изгледа да је искључиво сам Дијаб. Мораће пажљиво да чита, јер у тим причама ко зна колико је из непосредних приповедачевих искустава и доживљаја. Запазио је он већ код Аладина и Алибабе истраживачко знање, њихов детективски дар, њихову досетљивост, али на шта истински указују ти трагови још је далеко од Емиловог досећања. Ако се и не досети ичега поузданог, свеједно, рекао је себи напослетку, вреди га читати, ко би, ето, без Дијабовог оштроумља сад знао за фантастичног миша прозваног жарбу, и тако сазнавати ствари и учити, али ништа од тога баш без престанка. Што мање опчињено и да не гута сваку приповедачеву реч. Отуда чита напрескок. Постоји замор материјала, па хвата дах кад год узмогне. Нису у причама речи за вечност, понавља себи. Емил их узима, у најбољем случају, као могућни путоказ у решавању сопствених проблема. У томе су му, верује, од помоћи, иако до сада није решио ниједан од незнатних проблема који га заокупљају и за које ми никад нећемо сазнати.

Стрпљење је мајка... чега год. Стрпљење му је помогло да не заспи. Уснуо је истински тек кад је свануло. У том јутарњем сну синуло му је да је анонимни приповедач из Алепа са својим жарбуом могао да мисли и на њега, јер Емил кад чита – чита попут миша, као створење налик кенгуру. Он грицка речи и слаже их у торбуљак природно намењен његовим младунцима. Речи онда расту и коте се у њему.